

УДК [94(476) + 336.55(476)(091)]«1835/1864»

А. У. Ерашэвіч

*канд. гіст. навук, дац., дац. каф. паліталогіі
Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта*

СТАНАЎЛЕННЕ ТЭЛЕГРАФНАЙ СУВЯЗІ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ (30–60-я гг. XIX ст.)

У дадзеным артыкуле ўпершыню ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі комплексна аналізуецца працэс пракладкі ліній аптычнага і электрамагнітнага тэлеграфа, вызначаны тэндэнцыі развіцця сістэмы адміністрацыйных устаноў тэлеграфнай сувязі на тэрыторыі Беларусі ў 30–60-я гг. XIX ст., ахарактырававана іх арганізацыйна-штатная структура і дынаміка фінансавага забеспячэння. Каштоўнасць змешчаных у артыкуле звестак, а таксама навуковая абгрунтаванасць асноўных высноваў даследавання заснавана на выкарыстанні аўтарам шырокага комплексу як апублікаваных заканадаўча-нарматыўных актаў, так і неапублікаваных дакументаў з фондаў Нацыянальных гістарычных архіваў Беларусі ў Мінску і Гродне, Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва ў Вільнюсе.

Уводзіны

У сучасным грамадстве каштоўнасць перадачы звестак разнастайнага характару ў многім залежыць ад хуткасці, аб'ёму, даступнасці і надзейнасці інфармацыйных патокаў. Працэс атрымання, захоўвання, перадачы і пераапрацоўкі інфармацыі выклікае ўмоўнае скарачэнне часу і прасторы. Неабходнасць удасканалення сродкаў камунікацый для павелічэння аператыўнасці перадачы, прыёму паведамленняў і атрымання інфармацыі на значныя адлегласці ў Расійскай імперыі ў першай палове XIX ст. вызначалася як інтарэсамі ваеннага ведамства і ваенна-стратэгічнымі задачамі ўрада, так і патрэбамі адміністрацыйнага кіравання з мэтай змяншэння тэрмінаў для прыняцця адміністратыўных рашэнняў.

Большасць даследаванняў па гісторыі фарміравання тэлеграфа як віда сродка сувязі і інструмента камунікацыйнай сферы грамадства на тэрыторыі Расійскай імперыі ў 30–60-я гг. XIX ст. прысвечана аналізу дзейнасці вынаходнікаў і тэхнічным аспектам праблемы. У цэлым працэс станаўлення тэлеграфнай сувязі як сукупнасці тэхнічных і адміністрацыйных мерапрыемстваў на тэрыторыі Расійскай імперыі ў XIX ст. без падрабязнага вылучэння рэгіянальнай спецыфікі яе развіцця ў асобных тэрытарыяльных рэгіёнах быў адлюстраваны ў юбілейным выданні Міністэрства ўнутраных спраў [14] і ў дысертацыйнай працы М.С. Высокава (асноўная частка даследавання прысвечана гісторыі сродкаў электрычнай сувязі перыяду капіталізма) [5]. Зразумела, што аўтары навуковых даследаванняў не параўноўвалі ўзровень і тэмпы развіцця сродкаў электрычнай сувязі, формы і метады дзейнасці тэлеграфных устаноў у заходніх губернях з іншымі рэгіёнамі Расійскай імперыі. Толькі ў невялікім раздзеле працы літоўскага гісторыка П. Віткевічуса [3, с. 13–37], прысвечанай развіццю электра- і радыёсувязі ў Літве, адлюстраваны асноўныя этапы станаўлення тэлеграфа на тэрыторыі савецкай Літвы да 1915 г. У айчыннай гістарыяграфіі працэс станаўлення тэлеграфнай сувязі на тэрыторыі Беларусі ў 30–60-я гг. XIX ст. абмяжоўваецца толькі канстатацый факта яе з'яўлення з няпоўным пералікам тэлеграфных ліній і станцый [2, с. 29; 10; 30, с. 199].

Мэта артыкула – ахарактарызаваць у цэлым працэс фарміравання арганізацыйна-штатнай структуры тэлеграфнага ведамства на тэрыторыі Беларусі ў канцы 30-х – сярэдзіне 60-х гг. XIX ст. шляхам абагульнення і сістэматызацыі разнастайнага фактычнага матэрыялу з выкарыстаннем у асноўным агульнанавуковых метадаў даследавання. Асноўная ўвага засяроджана на вывучэнні крыніц і структуры грашовага забеспячэння ўмоў і фінансавых аспектаў дзейнасці адміністрацыйных тэлеграфных устаноў,

на спробе вызначэння дынамікі фінансавых выдаткаў, удакладнення і дапаўнення розных пытанняў вызначэння памераў грашовага ўтрымання тэлеграфных служачых.

Крыніцы па гісторыі станаўлення тэлеграфнай сувязі на тэрыторыі Беларусі ў 30–60-я гг. XIX ст. прадстаўлены як апублікаванымі заканадаўча-нарматыўнымі актамі, так і пераважна неапублікаваных афіцыйна-справавых дакументаў і матэрыялаў з фондаў Нацыянальных гістарычных архіваў Беларусі ў Мінску і Гродне, Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва ў Вільнюсе, а таксама апублікаванымі матэрыяламі статыстычнага характару ведамаснага часопіса [27; 28], успамінамі вядомага нямецкага інжынера, вынаходніка, прамыслоўца, заснавальніка фірмы Siemens Эрнста Вернера фон Сіменса (1816–1892) [26].

Будаўніцтва і ўтрыманне чыноў Пецябургска-Варшаўскай лініі аптычнага тэлеграфа

Пры дапамозе першага аптычнага семафорнага тэлеграфа паміж Парыжам і Лілем (225 км), сканструяванага братамі механікамі К. і І. Шапамі, у 1794 г. за 30 хвілін была перададзена звестка пра захоп горада Кандэ. Першая лінія аптычнага тэлеграфа паміж Пецябургам і Шлісельбургам па сістэме генерала Козена была адкрыта ў 1824 г. У 1833 г. аптычны тэлеграф злучыў Пецябург з Кранштадтам [14, с. 128].

У 1835–1838 гг. паводле імператарскага загада будавалася Пецябургска-Варшаўская лінія аптычнага тэлеграфа пад кіраўніцтвам Шато. Агульны нагляд за тэлеграфнай лініяй, якая злучыла Пецябург з Варшавай, быў даручаны ў 1835 г. інжынернаму падпалкоўніку Рэрбергу, а па дыстанцыях ад Дынабурга да Вільні – інжынернаму паручніку Давіньёну, ад Вільні да Гродна – паручніку Чайкоўскаму, ад Гродна да мяжы Царства Польскага – капітану Генштаба Папову [20, л. 1 адв. – 2]. Ужо з канца 1837 г. на ўчастку лініі ў Гродзенскай губерні пачалася ўстаноўка тэлеграфных прыбораў [15]. Паводле афіцыйных звестак, з жніўня 1835 г. пачалося ўладкаванне 18 тэлеграфных пастоў у Гродзенскім і Лідскім паветах Гродзенскай губерні. Работы былі скончаны ў верасні 1838 г., калі прыбылі сігналісты. Поўнае выкарыстанне аптычных тэлеграфаў стала магчымым з 25.03.1839 г. [11, л. 95–95 адв.].

Для размяшчэння пастоў тэлеграфістаў дзяржава была вымушана выкупляць прыватную зямлю. Агульнапрынятая практыка заключалася ў тым, што ўладальнікі папрабавалі за пазбаўленую маёмасць грашовую кампенсацыю ў значна большых памерах, чым меркавалася па казённых расцэнках. Так, за набыццё 1 850 квадратных сажняў прыватнай ворнай зямлі ў Рэжыцкім павеце пад пасты № 8, 9, 12 і 13 3-й дырэкцыі Варшаўскай тэлеграфічнай лініі спачатку быў вызначаны значны памер узнагароднай сумы (178,54 руб. серабром (далей – сер.), аднак пазней загадам ад 28.02.1845 г. пераацэнчаная сума склала толькі 93,62 руб. сер. [21, л. 1–2, 11]. Падобным чынам праводзілася ацэнка 465 квадратных сажняў зямлі пад тэлеграфны пост у Гродзенскім павеце паблізу карчмы Дробкі [18, л. 9].

Такім чынам, самая доўгая ў свеце Варшаўская лінія аптычнага тэлеграфа агульнай даўжынёй 1 200 км дзейнічала ў 1839–1854 гг. Яна прайшла з Пецябурга праз Дынабург, Вільню, Гродна да Варшавы. У адпаведнасці з зацверджанымі 29.04.1839 г. штапамі, Пецябургска-Варшаўская тэлеграфічная лінія падзялялася на 6 дырэкцый: 3-я з цэнтрам у Дынабургу, 4-я – у Вільні, 5-я – у Гродне [7, с. 398–401]. У кожнай дырэкцыі мелася тэлеграфічная рота. Дырэкцыя ўключала 25 пастоў, якія падзяляліся на 3 дыстанцыі па 8–9 пастоў у кожнай. 3-я дырэкцыя праходзіла ад мястэчка Ладыжанскага Астроўскага павета да вёскі Гуры Новааляксандраўскага павета праз тэрыторыю Люцынскага, Рэжыцкага, Дынабургскага паветаў; 4-я – ад вёскі Гуры да вёскі Адвернікі Лідскага павета праз Новааляксандраўскі, Завілейскі, Віленскі, Лідскі паветы; 5-я –

ад вёскі Адвернікі да мястэчка Тыкочына ў Царстве Польшкім праз Лідскі, Гродзенскі, Сакольскі, Беластоцкі паветы і Царства Польшкае [7, с. 398–399; 25, с. 203–204].

Па нашых падліках, 23 тэлеграфічных пасты размяшчаліся на тэрыторыі беларускіх паветаў Віленскай і Гродзенскай губерняў: у Новааляксандраўскім (4), Лідскім (11), Гродзенскім (8) [25, с. 209–210]. Паводле губернатарскай справаздачы за 1849 г., у 3 паветах Гродзенскай губерні размяшчалася 18 пастоў (тэлеграфічных сігналаў) Варшаўскай тэлеграфнай лініі даўжынёй 148,5 вёрстаў [12, л. 30 адв.]. У 1852 г. у Гродзенскім павеце лічылася 14 тэлеграфічных пастоў на лініі 53,5 вёрстаў [17, л. 12 адв.].

Па некаторых звестках, у 1843 ці 1846 г. у Гродне адчынілася першая тэлеграфная кантора. На правым беразе Нёмана недалёка ад маста быў пахаваны дырэктар 5-й тэлеграфічнай лініі Платон Аляксеевіч Зуеў, які застрэліўся ў 1847 г. пасля растраты дзяржаўных сродкаў [29, с. 31].

Імператар Мікалай I у 1839 г. зацвердзіў пастанову, якая вызначала арганізацыйна-штатную структуру лініі аптычнага тэлеграфа ад сталіцы Расійскай імперыі да гадоўнага цэнтра Царства Польшкага [7, дадатак да № 12287, с. 135]. У кожнай дырэкцыі мелася тэлеграфічная рота, якая налічвала 183 чыны са штогадовым утрыманнем памерам 20 027,22 руб. асігнацыямі (у рэальнасці за тэлеграфнымі лініямі наглядалі роты з некамплектам ніжніх чыноў). Так, 5-ю дырэкцыю з цэнтрам у Гродне абслугоўвала тэлеграфічная рота № 5 у колькасці 126 чалавек [4, с. 116, 138].

Пецябургска-Варшаўская лінія аптычнага тэлеграфа спыніла сваю дзейнасць 17.08.1854 г. [3, с. 16].

Пракладка ліній электрамагнітнага тэлеграфа

Неўзабаве паветравы, ці аптычны, тэлеграф быў заменены больш тэхнічна дасканалым сродкам сувязі – электрамагнітным тэлеграфам, больш хуткім, дакладным і менш залежным ад надвор'я. Адна з першых канструкцый электрамагнітнага тэлеграфа была створана расійскім вучоным П.Л. Шылінгам у 1832 г. (у 1836 г. ён пабудаваў эксперыментальную падземна-падводную кабельную лінію ў Пецябургу). Камерцыйная эксплуатацыя электрычнага тэлеграфа была распачата ў Лондане ў 1837 г. У 1844 г. у ЗША была ўведзена ў эксплуатацыю лінія тэлеграфнай сувязі, абсталяваная тэлеграфнымі апаратамі С. Морзе, які накіраваў 24.05.1844 г. першую тэлеграму па паветранай лініі з Балтымора ў Вашынгтон.

Першыя лініі электрамагнітнага тэлеграфа ў Расійскай імперыі прайшлі ў 1853 г. ад Гатчыны да Варшавы [13, с. 91]. Электрычны тэлеграф пракладваўся ўздоўж Дынабургскай, Ковенскай і Варшаўскай шашы. 25.06.1854 г. атрады тэлеграфістаў, якія рухаліся адначасова з Пецябурга і Варшавы, сустрэліся ў Дынабургу і такім чынам усталювалі зносіны паміж сталіцамі Царства Польшкага і Расійскай імперыі. Пракладка вялікай надземнай тэлеграфічнай лініі даўжынёй 1 042 вёрстаў, даручанай нямецкай фірме «Сіменс і Гальске», заняла ўсяго некалькі месяцаў, што выклікала здзіўленне ў расійскім грамадстве [26, с. 105].

Усе тэлеграфічныя станцыі Варшаўскай лініі электрамагнітнага тэлеграфа знаходзіліся па-за межамі сучаснай Беларусі. У прыватнасці, тэлеграфічная станцыя размяшчалася ў асобным часовым памяшканні ў Дынабургу. Нагляд за цэласцю ліній электрычнага тэлеграфа паміж Гатчынай і Варшавай ажыццяўляла начальства Дынабургскай, Ковенскай і Варшаўскай шашы. Участкі тэлеграфа былі размеркаваны паміж дарожнай вартай. Ніжнім чынам ваенна-рабочых рот даручалася назіраць за лініямі (з разліку адзін чалавек на кожныя 3 вярсты тэлеграфа), якія яны былі абавязаны абыходзіць не менш двух разоў у суткі. Нагляд за кожнымі 5 ніжнімі чынамі на адлегласці 15 вёрстаў тэлеграфа даручаўся яфрэйтару ці унтэр-афіцэру, які быў абавязаны аглядаць штодня

палову сваёй дыстанцыі. Дарожная варта атрымлівала пастаянна з тэлеграфічнай сумы грошы: унтэр-афіцэры і яфрэйтары па 8 кап., а вартавы – па 6 кап. у суткі [8].

Пад уплывам Крымскай (Усходняй) вайны ў канцы 1854 г. прамае тэлеграфнае сувязь звязала Пецябург з прыбярэжнымі гарадамі Балтыйскага (Кранштадтам, Рэвелем, Рыгай, Гельсінгфорсам) і Чорнага (Адэсай, Нікалаевым і Сімферопалем) мораў. У 1854 г. праз тэрыторыю Беларусі прайшлі транзітныя лініі электрычнага тэлеграфа ад Гатчыны праз Дынабург і Коўна да Варшавы (1 041 вёрстаў, адчынены 1.07.1854 г.) і з Масквы праз Доўск да Кіева (850 вёрстаў, адчынены 13 ці 14.12.1854 г.) [14, с. 142].

У 1859 г. было вырашана пракладваць лініі тэлеграфічнай сувязі ад Дынабурга праз Полацк да Віцебска (адтуль да Смаленска і праз Магілёў да Доўска) і з Коўна праз Вількамір, Вільну, Ашмяны, Радашковічы, Мінск, Ігумен, Бабруйск да Магілёва [19, л. 2–3 адв.; 22, л. 9]. У наступныя гады хуткімі тэмпамі пракладваліся новыя тэлеграфныя лініі і веткі, а таксама ўдасканальваліся старыя. Так, у 1860 г. на Пецябургска-Варшаўскай тэлеграфнай лініі была адчынена новая ветка паміж Сувалкамі і Гродна (97 вёрстаў) са станцыяй у Гродне. Новае адгалінаванне тэлеграфнай лініі ад Масквы да Кіева злучыла Доўск і Бабруйск (84 вярсты), у выніку чаго была заснавана станцыя ў Гомелі, а існуючая раней ў Доўску – зачынена [28, с. 39].

У пачатку 60-х гг. XIX ст. тэлеграфныя правады ўздоўж дарог і чыгунак былі працягнуты да губернскіх гарадоў (Вільні, Гродна, Мінска, Віцебска, Магілёва), некаторых гандлёва-прамысловых (Слонім, Ваўкавыск, Пінск, Полацк, Гомель), ваенна-абарончых (Бабруйск, Брэст) цэнтраў. Агульная даўжыня тэлеграфных ліній склала, па падліках М.Ф. Болбаса, каля 2 тыс. вёрстаў [2, с. 29].

Частка запланаваных тэлеграфных станцый так і не была адкрыта. Так, у 1861 г. жыхары Пружан, Кобрына і Слонімскага павета раілі гродзенскаму губернатару адчыніць тэлеграфную станцыю ў мястэчку Картуз-Бяроза Пружанскага павета [16].

Утрыманне чыноў ліній электрамагнітнага тэлеграфа

Хуткае будаўніцтва тэлеграфных ліній абумовіла рэгламентацыю парадка і правілаў іх выкарыстання (эксплуатацыі), а таксама ўладкаванне арганізацыйнай структуры мясцовых устаноў тэлеграфнага ведамства.

Запланаваны ў 1859 г. на 3 гады, часовы штат акладаў утрымання ўсіх чыноў тэлеграфных ліній і станцый (у Брэсце, Дынабургу, Доўску) [6, с. 9; дадатак да № 34012, с. 4–5] у 1860 г. быў перагледжаны [24, с. 521]. У выніку замест запланаваных пяці былі заснаваны 12 тэлеграфных аддзяленняў, тры з якіх (Жытомірскае, Варшаўскае, Дынабургскае) уключалі лініі і станцыі, размешчаныя на тэрыторыі Беларусі. Адметнасцю працы службовых асоб тэлеграфнага ведамства было сумяшчэнне тэхнічных і справаводна-канцылярскіх абавязкаў.

Эксплуатацыя ліній электрамагнітнага тэлеграфа

У адрозненне ад аптычнага тэлеграфа хуткасць перадачы інфармацыі па лініях электрамагнітнага тэлеграфа значна павялічылася.

У межах Расійскай імперыі тэлеграмы перадаваліся бясплатна для асоб імператарскай фаміліі, службовых патрэб чыноўнікаў тэлеграфнага ўпраўлення, Галоўнага ўпраўлення шляхоў зносін і публічных устаноў. За ўсе іншыя ўрадавыя і прыватныя тэлеграмы як у межах імперыі, так і па-за яе межамі трэба было плаціць па пэўных тарыфах у залежнасці ад класаў і колькасці слоў [9, с. 40–45]. Па электрамагнітных тэлеграфнах ажыццяўляўся прыём і перадача як дзяржаўных (імператарскіх, урадавых, службовых), так і прыватных тэлеграфічных дэпеш. Напрыклад, з верасня 1861 г. за год Гродзенская тэлеграфная станцыя перадала 3 564 і прыняла 3 482 дэпешы (пераважна гандлёвыя, за якія вылучыла 6 438,8 руб. сер., у сярэднім па 1,8 руб. сер. за дэпешу) [1, с. 41].

Аналіз дынамікі грашовых плацяжоў за адпраўленыя ў 1859, 1862 і 1863 гг. тэлеграмы праз станцыі на тэрыторыі Беларусі [23] дазваляе зрабіць наступныя высновы. Асноўны паток дэпешаў перадаваўся праз тэлеграфныя станцыі ў губернскіх цэнтрах і актывізаваўся ў пачатку 60-х гг. XIX ст. Найбольш значную грашовую выручку за тэлеграмы мелі тэлеграфныя станцыі губернскіх цэнтраў і Брэста.

Адным з асноўных паказчыкаў эфектыўнасці дзейнасці тэлеграфа на тэрыторыі Беларусі з'яўляецца як аб'ём перададзенай інфармацыі, так і ўзровень даходаў і выдаткаў устаноў (мінімізацыя памераў утрымання, ступень даходнасці). Па нашых падліках, праз тэлеграфныя станцыі, размешчаныя на тэрыторыі сучаснай Беларусі, праходзіла больш за 3% усіх дэпешаў Расійскай імперыі, аднак грашовы збор за тэлеграмы не быў аднолькавы: 3–4% за ўнутраную карэспандэнцыю і больш чым 1% за паведамленні, прынятыя з-за мяжы. Звернем ўвагу на тое, што ў пачатку 60-х гг. XIX ст. даход ад выкарыстання тэлеграфных станцый амаль у 3 разы перавышаў памеры іх штогадовага штатнага ўтрымання.

Заклучэнне

Такім чынам, напрамку пракладкі асноўнай тэлеграфнай сеткі Расійскай імперыі вызначаліся не столькі гандлёва-эканамічнымі, колькі ваенна-стратэгічнымі мэтамі царскага ўрада і тлумачыліся спецыфікай развіцця інфраструктуры сувязі (уладкаванне тэлеграфных ліній ад адміністрацыйных сталічных цэнтраў краіны да яе ўскраін). Асноўныя тэлеграфныя лініі спачатку праводзіліся да паўночна-заходніх, заходніх, паўднёва-заходніх межаў імперыі, уключаючы і губерні Беларусі. Дзякуючы гэтым абставінам Беларусь у 60-я гг. XIX ст. атрымала разгалінаваную сетку тэлеграфічных зносін, якая злучыла ўсе губернскія цэнтры і найперш пункты са значнымі фартыфікацыйнымі ўмацаваннямі (Брэст, Бабруйск).

Неабходнасць надзейнага і спраўнага абслугоўвання і выкарыстання тэлеграфных ліній і станцый на тэрыторыі Беларусі ў перыяд 30-х – пачатак 60-х гг. XIX ст. у інтарэсах не толькі адміністрацыйнага апарата кіравання, але і ваеннага ведамства абумовіла мілітарызацыю сістэмы іх кіравання і аб'яднання інжынерна-тэхнічных і справаводна-канцылярскіх службовых абавязкаў персанала.

У пачатку 60-х гг. XIX ст. на землях Беларусі значна павялічылася роля і значэнне тэлеграфнай сувязі, якая задавальняла не толькі ваенна-адміністрацыйныя патрэбы мясцовых органаў дзяржаўнай улады і кіравання (у тым ліку ў сувязі з падзеямі перададзеныя і ў час паўстання 1863–1864 гг.), але і гандлёвыя інтарэсы прадпрыемальнікаў.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Бобровский, П. О. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Гродненская губерния / П. О. Бобровский. – СПб. : Тип. департамента Ген. штаба, 1863. – Ч. 1. – Приложения. – 247 с.
2. Болбас, М. Ф. Развитие промышленности в Белоруссии (1795–1861 гг.) / М. Ф. Болбас. – Минск : Наука и техника, 1966. – 268 с.
3. Виткевичюс, П. П. Развитие электро- и радиосвязи в Литве / П. П. Виткевичюс. – Вильнюс : Минтис, 1972. – 268 с.
4. Военно-статистическое обозрение Российской империи, издаваемое при 1-м отделении департамента Генерального штаба : в 17 т. – СПб. : Тип. департамента Ген. штаба, 1848–1858. – Т. 9. – Ч. 3 : Гродненская губерния / сост. подполк. Калмберг. – 142 с.
5. Высоков, М. С. Российская империя на путях модернизации: зарождение и развитие электросвязи в XIX – начале XX вв. : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02. / М. С. Высоков. – СПб., 2004. – 468 л.

6. Высочайше утверждённый 3.01.1859 г. временный штат личного состава и окладов содержания всех чинов телеграфных линий и станций и сигнальной школы // Полн. собр. законов Российской империи : собрание 2-е с 1825 по 1881 г. : в 55 т. (Далей – ПСЗ-2). – СПб. : Тип. 2-го отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1830–1862. – Т. 34-1. – № 34012. – С. 9; Т. 34-2. – Приложения к № 34012. – С. 4–5.

7. Высочайше утверждённое 29.04.1839 г. положение о Варшавской телеграфической линии // ПСЗ-2. – Т. 14-1. – № 12287. – С. 398–401; Т. 14-2. – Приложения к № 12287. – С. 135.

8. Высочайше утверждённое 15.04.1854 г. положение об электромагнитном телеграфе между Санкт-Петербургом и Варшавою // ПСЗ-2. – Т. 29-1. – № 28169. – С. 426–427.

9. Высочайше утверждённое 15.01.1855 г. положение о приеме и передаче телеграфических депеш по электромагнитному телеграфу, опубликованное 5.07.1855 г. // ПСЗ-2. – Т. 30-1. – № 28940. – С. 34–53.

10. Зарэмскі, У. Тэлеграфная сувязь / У. Зарэмскі, З. Свірыдава // Энцыкл. гісторыі Беларусі : у 6 т. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 2001. – Т. 6, кн. 1. – С. 557–558.

11. Отчет гродненского губернатора за 1839 г. – 1840 г. // Литовский государственный исторический архив в Вильнюсе (ЛГИА). – Ф. 378, общий отдел, 1840 г. Д. 1388.

12. Отчет гродненского губернатора за 1849 г. – 1850 г. // ЛГИА. – Ф. 380. Оп. 101. Д. 1574.

13. Материалы по истории связи в России XVIII – начало XX вв. Обзор документальных материалов / под ред. Н. А. Мальцевой. – Л. : Центральный музей связи имени А. С. Попова, 1966. – 335 с.

14. Министерство внутренних дел: исторический очерк. Приложение 2. Почта и телеграф в XIX столетии. – СПб. : Тип. М-ва внутренних дел, 1901. – 5, 225, 5 с., 47 л.

15. Список телеграфных постов по 5 дистанции Варшавской телеграфной линии и переписка с полицмейстерами об установлении телеграфных приборов 1837–1838 гг. // Национальный исторический архив Беларуси в Гродно (НИАБГ). – Ф. 1. Оп. 4. Д. 652.

16. Дело по прошению жителей Пружан, Кобрина и Слонимского уезда об устройстве телеграфной станции в местечке Картуз-Березе Пружанского уезда 1861 г. // НИАБГ. – Ф. 1. Оп. 6. Д. 123.

17. Отчет о состоянии Гродненской губернии за 1852 г. // НИАБГ. – Ф. 1. Оп. 28. Д. 210.

18. О выдаче жителям Гродненского уезда денег за землю, отошедшую под строительство Варшавской телеграфной линии 1838–1840 гг. // НИАБГ. – Ф. 2. Оп. 36. Д. 1330.

19. Об открытии телеграфа 1859 г. // Национальный исторический архив Беларуси в Минске (НИАБМ). – Ф. 24. Оп. 1. Д. 1116.

20. Об устройстве телеграфной линии от Петербурга до Варшавы 1835 г. // НИАБМ. – Ф. 1297. Оп. 1. Д. 9117.

21. Дело по отношению Главного управления путей сообщения и публичных зданий о вознаграждении владельцев за земли, подходящие под телеграфные посты 1843–1848 гг. // НИАБМ. – Ф. 1430. Оп. 1. Д. 10354.

22. Дело по отношению Главного управления путей сообщения и публичных зданий об устройстве телеграфной линии от Ковно до Довска и от Динабурга через Полоцк, Витебск, Могилёв в Довск 1859 г. // НИАБМ. – Ф. 2001. Оп. 1. Д. 740.

23. О движении депеш по телеграфным линиям в России в 1859, 1862, 1863 гг. // Журнал Главного управления путей сообщения и публичных зданий. – 1860. – Т. 32, кн. 4. – Смесь. – Приложение к с. 55; 1864, кн. 2. – Смесь. – С. 84–87; кн. 6. – Смесь. – С. 74–77.

24. О дополнительном штате телеграфного управления и временном штате личного состава и окладов чинов телеграфных отделений, станций и других частей : именной указ 5.05.1860 г., объявленный Сенату главноуправляющим путями сообщения и публичными зданиями // ПСЗ-2. – Т. 35-1. – № 35762. – С. 521; Т. 35-3. – Приложения к № 35762. – С. 244–245.

25. Первое продолжение Свода военных постановлений. С 1 мая 1838 и по 1 января 1840 г. – СПб. : Тип. 2-го отделения собственной е.и.в. канцелярии, 1841. – 459, IX с.

26. Сименс, В. Мои воспоминания / В. Сименс : пер. с нем. / В. Сименс ; под ред. и с предисл. М. Б. Паппе. – СПб. : Тип. и фототипия В. И. Штейна, 1893. – XII, 286 с.

27. Телеграфные станции, открытые в России по 10 января 1860 г. // Журнал Главного управления путей сообщения и публичных зданий. – 1860. – Т. 31, кн. 1. – Смес. – С. 30–33.

28. Устройство телеграфных линий в России // Журнал Главного управления путей сообщения и публичных зданий. – 1861. – Т. 33, кн. 1. – Смес. – С. 38–40.

29. Швед, В. В. Губернскі Гродна. Аповяды з гісторыі горада (канец XVIII – пачатак XX ст.) / В. В. Швед. – Гродна, 2002. – 193 с.

30. Шупляк, Г. В. Из истории создания учреждений связи в Могилёвской губернии (конец XVIII – начало XX в.) / Г. В. Шупляк // Архіварыус : зб. навук.-папуляр. па ведамленняў і арт. – 2011. – Вып. 9. – С. 195–207.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 29.08.2014

Yerashevich A.U. Formation of Telegraph Communication on Territory of Belarus (30–60 years XIX century)

In this article for the first time in modern Belarusian historiography the process of lining of lines of optical and electromagnetic telegraph, tendencies of the development of administrative agencies telegraphy in Belarus in the 30–60s of the XIX century is analyzed comprehensively, their organizational-regular structure and dynamics of financial security maintenance are defined. The value of information contained in the article, as well as scientific validity of the main conclusions of the study is based on the use of a wide complex of published of legislatively-statutory acts, as well as unpublished documents from the funds of the National Historical Archives of Belarus in Minsk and Grodno, the Lithuanian State Historical Archive in Vilnius.